

'n Retoriese benadering tot die Nuwe Testament¹

H J B Combrink

ABSTRACT

A rhetorical approach to the New Testament

Although a rhetorical approach to the New Testament implies careful attention to certain stylistic features of the text, it also entails a greater awareness of the social dimensions of the interpretation of the Bible. Attention is given to the gradual resurgence of rhetorical studies. The relevance of rhetorical criticism for New Testament studies is also discussed. Besides taking note of the value of classical rhetoric, attention is especially given to the extension of the chreia and the so-called complete argument in Hellenistic times. But specific attention is due to the developments in the so-called new rhetoric. Here emphasis is on argumentation as well as on identification with the audience. In this way due weight is also given to the social dimensions of the text, as well as the rhetoric of the text.

1 INLEIDEND

Die groeiende belangstelling in die retoriese benadering tot die Nuwe Testament moet in die breër konteks gesien word van die volgehoue en intense belangstelling in hermeneutiek en metodologiese kwessies wat die Nuwe-Testamentiese (en Bybelse) navorsing in die afgelope jare beleef. Dit blyk veral uit die navorsing op die gebied van die metodologie², die steeds groter wordende belangstelling in die literêre benadering tot die Nuwe Testament³ en die vloedgolf van studies oor die invloed van die retoriek op die interpretasie van die Bybel⁴.

Dit is interessant dat - in teenstelling met die positivistiese benadering van die historiese kritiek, soos altans tot 'n groot hoogte in die verlede beoefen - die nuwere rigtings in die Nuwe-Testamentiese navorsing baie meer eksplisiet is oor die sosiale aard van die wetenskapsbeoefening, oor eie aannames en oor die rol van argumentasie in die beoefening van die wetenskap⁵. Die opvallende is dat hierdie groeiende bewussyn ook 'n nuwe sensitiwiteit vir die ontstaansituasie van die geskrifte van die Nuwe Testament laat ontstaan sodat daar steeds meer insig en waardering kom vir die mate waarin ook Nuwe-Testamentiese geskrifte deur hulle eie sosiale konteks bepaal is⁶ en in 'n konkrete situasie hulle lesers wil oorreë en tot bepaalde standpunte beweeg.

Waar daar 'n wesenlike gevaar bestaan dat in die reaksie teen 'n eensydige diakroniese benadering daar net so eensydig in 'n teksimmanente (bloot sinkroniese) benadering verval kan word, is dit insiggewend dat juis in die oplewing

van die belangstelling in die retoriek⁷ en die sosiale gesitueerdheid van die teks⁸ die teks tog weer volledig in die wêreld van kommunikasie tussen historiese persone geplaas word. Dit neem egter nie weg nie dat daar tog van 'n paradigmatverandering in die benadering tot die Nuwe Testament gepraat kan word⁹.

Hierdie verskuiwinge het ook nie aan die beoefening van die Nuwe-Testamentiese wetenskap hier in Suid-Afrika verbygegaan nie. Nadat vir 'n tyd redelik sterk op diskoersanalise as teksimmanente benadering gekonsentreer is, het die waarde van 'n literêre benadering van veral die verhale van die Nuwe Testament steeds meer aandag begin geniet¹⁰. Hiermee saam het egter ook aspekte soos buite-tekstuele faktore, die pragmatiese dimensies van tekste en die retoriek in die navorsing hier meer prominent na vore begin kom¹¹.

Binne hierdie breë veld van metodologiese vernuwing, is daar beslis ruimte om die moontlikhede wat die "herontdekking" van die retoriek bied, van toepassing te maak op die studie van die Nuwe Testament¹². Een van die opvallende kenmerke van die huidige navorsing is dat die betekenis van die teks te make het met die interaksie tussen outeur, teks en leser. Tog mag die leser nooit die eksklusiewe arbiter van die betekenis van die teks gemaak word nie, en waarsku Lategan tereg teen die "receptor's fallacy"¹³. As kontrole dien steeds die teks self, en die wyse waarop tekstuele strategieë op die implisiete leser afgestem is.

2 AANDAG VIR LITERÊRE ASPEKTE VAN DIE TEKS

Dit impliseer wel dat daar nie so direk in die ontstaansgeskiedenis (bronnekritiek) van die teks belang gestel word nie, maar wel in die teks - ook 'n verhaal - as taalhandeling waardeur die outeur beoog om die hoorders/lesers in 'n bepaalde konkrete situasie te oortuig van 'n bepaalde standpunt. Daar word ook aanvaar dat retoriek deel is van moderne literêre teorie en dat die teorie van argumentasie¹⁴ ook in berekening gebring moet word.

Wuellner wys op die rewolusionêre verandering van die konsep dat die mens *hermeneuties* bepaal is deur die (antieke) konsep wat reeds aan Jode en Grieke bekend was, dat die mens *retories* bepaald is:

We have not only the capacity to understand the content or propositions of humans signs and symbols (= hermeneutics); we also have the capacity to respond and interact with them (= rhetorics)¹⁵.

Dit beteken dat retoriese kritiek (as deel van literêre teorie) hom besighou met die samehang van die retoriese strategieë van 'n teks, die uitgangspunte waarop hierdie strategieë gebaseer is, en die effektiewe werking van sowel teks as interpretasie, van teorie en praktyk.

Hierdie herontdekking van die retoriek is in 'n sekere sin tog iets van 'n verrassing. Dit is algemeen bekend dat daar tradisioneel 'n besonder negatiewe konnotasie aan die term "retoriek" kleef. Dit roep die assosiasies van onegtheid, manipulasie en oppervlakkigheid na vore. Dit is verder van belang om die nuwe belangstelling in retoriek te onderskei van die siening wat vir lank retoriek wesenlik as iets esteties en bloot stilisties beskou het.

Tans is dit belangrik om duidelik te maak dat daar oor die algemeen uitgegaan word van die sogenaamde "rhetoric revalued" in onderskeiding van die "rhetoric restrained". "The rhetorical dimension stands out when a narrative text is perceived as a 'system of influence'"¹⁶. Op hierdie wyse word retoriek gesien as een van die vorms van moderne literêre teorie, wat die teorie van die lees van tekste insluit.

Dit is interessant dat die uiteenlopende sieninge van retoriek (en selfs literêre kritiek) wesenlik teruggaan tot twee benaderings en reekse uitsprake van Aristoteles, onderskeidelik in sy *Ars Rhetorica* en sy *Ars Poetica*. Om dit ooreenvoelig te stel: volgens die eerste tradisie is styl net 'n versiering, volgens die tweede is die styl en vorm wesenlik vir die inhoud¹⁷. Selfs nou nog is dit egter nie so duidelik dat almal retoriek op dieselfde wyse verstaan nie, en kry mens dikwels nog die indruk dat verskeie skrywers van retoriek in 'n beperkte sin praat, wat nie die saak as sodanig ten goede kom nie.

Gewoonlik word vir die nuwe belangstelling in retoriek as beginpunt aangedui die presidensiële rede van J Muilenburg¹⁸ by die *Society of Biblical Literature* se kongres in 1968. By hom gaan dit veral om 'n reaksie teen die gebreke van die vormgeskiedenis. Tog is daar nog geen duidelike model van retoriek wat funksioneer by Muilenburg of andere wat in hierdie rigting sy inisiatiewe opvolg nie. Hoewel 'n belangrike ontwikkeling, bly dit nog steeds "rhetoric restrained", hoofsaaklik beperk tot aandag aan stilistiese kwessies en die komposisie van die teks. 'n Verdere belangrike voorloper is die bydrae in 1964 van A Wilder¹⁹, hoewel sy eintlike impak op wat tans as retoriek bekendstaan, eers geleidelik veral in die VSA deurwerk.

In die sestigerjare verskyn daar meer algemene publikasies wat nie direk in die teologie neerslag vind nie, maar waarvan die bydrae later steeds duideliker word wanneer daar meer en meer interdisiplinêr na die oordedende aard van die teks gekyk word²⁰. Gedurende die sewentigerjare publiseer H D Betz 'n rigtinggewende artikel²¹ terwyl veral sy epogmakende kommentaar op Galasiërs²² die kwessie van retoriek weer pertinent op die agenda van die Nuwe-Testamentiese navorsing plaas.

Gedurende die sewentigerjare is dit veral iemand soos W Wuellner²³ wat

verder wil gaan en in retoriek meer sien as net bloot die stilistiese. Hy beklemtoon veral die dimensie van argumentasie en sluit baie nou by die sogenaamde *nuwe retoriek* van Perelman aan. Hy beywer hom onvermoeid daarvoor om in die herontdekking van die retoriek te waarsku daarteen om die fout te maak om retoriek bloot in aandag vir die stilistiese te laat opgaan. Op die verskille tussen die klassieke retoriek en die sogenaamde *nuwe retoriek* word later weer teruggekom.

In die begin van die tagtigerjare word 'n verdere belangrike bydrae gelewer om retoriek weer op die agenda van die eksegete te plaas deur die publikasies van die bekende klassikus en kenner van die retoriek, George Kennedy²⁴. Sedertdien het sy publikasies, asook sy invloed op Nuwe-Testamentici wat onder hom promoveer het, 'n wesenlike bydrae tot die vloedgolf van publikasies oor die betekenis van retoriek vir die Nuwe Testament gelewer²⁵. Die publikasie in 1990 van Burton Mack²⁶ in die bekende reeks *Guides to Biblical Scholarship* van Fortress bevestig verder dat die impak van retoriek op die Nuwe-Testamentiese navorsing nou algemeen erken word.

Om die bydrae van retoriek na waarde te kan skat, moet die nuutste ontwikkelinge in verband gebring word met die klassieke retoriek.

4 IS RETORIEK TER SAKE VIR DIE NUWE TESTAMENT?

Die vraag word dikwels gestel of aandag aan die retoriek hoegenaamd ter sake is vir die interpretasie van die Nuwe Testament. In hierdie verband is die werk van Kinneavy²⁷ van belang aangesien hy in aansluiting by Daube aantoon dat die Hellenistiese retoriek selfs by die Jode goed bekend was. Retoriek was deel van die onderwysstelsel in Palestina in die tyd van die Nuwe Testament, selfs ook van die onderrig in die sinagoge. Daar word bereken dat daar meer as 30 Hellenistiese stede in Palestina was, waarvan 12 binne ongeveer 40 km vanaf Nasaret was.

Bowendien is Kennedy²⁸ van oortuiging dat alle genres retories is aangesien dit pogings is om 'n struktuur en styl daar te stel wat die oogmerke van die outeur verwesenlik. Wat ook van belang is, is Kennedy se opmerking in verband met die retoriese aard van religieuse tekste.

All religious systems are rhetorical: they are attempts to communicate perceived religious truth, just as political discourse is an attempt to communicate perceived political doctrine and is necessarily rhetorical²⁹.

Enersyds was retoriek dus in die Nuwe-Testamentiese tyd glad nie so onbekend as by ons nie; andersyds is die gebruik van retoriek in 'n breër sin net so min bloot afhanklik van die kennis van klassieke retoriek as die aanwending van stilistiese tegnieke alleen van die kennis van dergelike literatuur afhanklik is³⁰. Later sal aangetoon word dat hierdie siening wesenlik aansluit by die volle implikasies van

die klassieke retoriek, hoewel die klassieke retoriek dikwels tot blote stilistiek gereduseer is.

5 KLASSIEKE RETORIEK

In die bestudering van die *klassieke retoriek*, moet egter gewaak word teen pogings om dit in 'n sisteem te wil vasvang, aangesien so 'n sisteem eintlik nooit op een spesifieke tydstop bestaan het nie³¹. Wel kan bepaalde verskuiwinge aangewys word van Aristoteles na Quintilianus en Cicero, en tot in die Hellenistiese tydvak.

Hoewel die klassieke retoriek deur die jare steeds op die gebied van die klassieke tale asook in die bestudering van letterkunde aandag geniet het, is dit iets wat in die kring van teoloë die afgelope eeu werklik weinig aan bod gekom het. Thurén wys ook daarop dat retoriek nie tot die gebruikelike gereedskap van die Bybelse eksegeet behoort nie. Bowendien is daar verskillende opvattinge oor wat retoriek presies behels en is dit ook op verskillende maniere deur eksegete toegepas³². Vanweë die swak konnotasie wat "retoriek" in die algemeen het en die daarmee samehangende onbekendheid, asook die genoemde onduidelikheid oor wat dit presies behels, was dit dus nodig om opnuut grondig met die klassieke retoriek kennis te maak.

In die lig van die dubbelsinnigheid van die term *retor* wat sowel redenaar as leraar kan aandui, en die daarmee samehangende terme *techne rhetorike* (praktyk van welsprekendheid) en *ars rhetorica* (teorie/leer van welsprekendheid), onderskei Leeman en Braet drie vlakke van retoriek in hulle uiteensetting van die klassieke retoriek³³. Die *eerste vlak* is die praktyk van welsprekendheid wat redevoerings en die skooloefeninge wat as oefening en ter voorbereiding hiervoor dien, behels. Die *tweede vlak* is die teorie wat gevorm word op grond van die praktyk van bekwame redenaars. Die *derde vlak* behels die metateorie waarin aan die metodologiese status, die didaktiese nut en doel, die objek, en die waardevolle karakter van die retoriek aandag gegee word.

Die teoretiese dimensies van die klassieke retoriek (tweede vlak) kan gerieflik rondom die bekende faktore van die kommunikasie-model georden word. Dit beteken dat 'n *spreker* 'n bepaalde *onderwerp* in 'n *teks* wat trag om 'n *gehoor* te oorreed behandel³⁴.

Die *spreker* se vyf take (*officia oratoria*) is: *inventio* (die proses om die regte materiaal te vind om die eintlike punt te kan maak), *dispositio* (die proses om hierdie materiaal in die beste volgorde te kan rangskik; die basiese raamwerke van argumente was beskikbaar, maar moes tot 'n mate verbloem word), *elocutio* (die wyse waarop materiaal hanteer word: sintaks, grammatika, stylfigure, metafore; hoë, middel of gewone styl), *memoria* (die proses om die toespraak te memoriseer), en *actio* (stem, pouses, gebare).

Die *onderwerp* (probleem/vraagstuk) gee aanleiding tot drie soorte redevoeringe: *genus iudicale* (juridiese retoriek wat veral ten opsigte van die verlede aankla of verdedig), *genus deliberativum* (oorredende retoriek wat veral met die oog op die toekoms oorreed of afraai), en die *genus demonstrativum* (epideiktiese retoriek wat ten opsigte van die hede veroordeel of prys). Die *teks* word in die volgende dele verdeel (hieroor later nog meer): *exordium*, *narratio*, *propositio*, *argumentatio*, *peroratio*. Ten opsigte van die *gehoor* is die moontlike uitwerking van die rede: *delectare* (plesier), *movere* (beweeg, oorreed), *docere* (onderrig) en *probare* (toets). Van belang is verder die kommunikatiewe dimensies wat met dit wat reeds genoem is op meerdere wyse saamval, naamlik die karakter en kompetensie van die spreker (*ethos*) wat van belang is met die oog op die oorreding; die *logos*, inhoud en logiese argumente van die rede; en die *pathos*, die stemming en emosies van die gehoor wat deur die argument en *ethos* van die spreker bewerk word.

Uit Botha³⁵ se bespreking van die *derde vlak* van retoriek word dit duidelik dat daar in die antieke heelwat meningsverskil was sowel oor wat retoriek presies is, as oor die rol van styl en stylfigure. Dit is wel van belang om die - redelik moderne - misvatting dat retoriek basies net met die stilistiese kenmerke van 'n dokument te doen het, as ongegrond van die hand te wys.

Die onderskeiding wat sommige maak tussen *rhetoric* as die praktyk van die kuns van kommunikasie as interaksie, en *rhetorics* as die teorie van kommunikasie as interaksie (soos die onderskeiding tussen *hermeneutic* en *hermeneutics*)³⁶, het blykbaar tog nie algemene inslag gevind nie.

Dit is van belang om vir 'n oomblik weer terug te keer na die argument self in die teks. Wat is die saak (*stasis*) waaroor die argument gaan, en wat is die aard van die bewyse wat gebruik word om die argument mee te staaf. Daar word dikwels van gemeenskaplike perspektiewe, tradisionele opvattinge, algemeen aanvaarde sosiale en kulturele konvensies en strategieë gebruik gemaak aangesien dit die wyse was waarop spreker en hoorders gewoon was om die wêreld te sien. Daar was lyste van sulke tradisionele kategorieë beskikbaar. In die Christelike kerk is daar subtiel hieraan gewysig, en 'n nuwe stel simbole en waardes ontwikkel. Vir die vroeë Christene was die historiese voorbeelde van Jode of Grieke byvoorbeeld nie altyd sonder meer aanvaarbaar nie. Daarom word in die Nuwe Testament soveel van analogieë en parabels gebruik gemaak.

Daar moet in ag geneem word dat die logika van retoriese argumentasie meer ter sake as wetenskaplike logika was. Volgens Aristoteles moet retoriek teenoor dialektiek gestel word en kan retoriek op enige onderwerp toegepas word aangesien dit op oorreding en nie op bewyslewering afgestem is nie. So gaan dit in die retoriek nie daarvoor om proposisies as waar of vals te bewys nie, aangesien dit daarom gaan dat dit as waar of vals deur die gehoor aanvaar word³⁷. In retoriek ontbreek een van die drie proposisies of die konklusie van 'n *sillogisme*, en moet dit

deur die gehoor voltooi word - weer eens gaan dit om die oorreding van die gehoor³⁸.

Enige argument/toespraak vertoon 'n basiese skema of opbou met die volgende elemente³⁹:

- a. Inleiding (*proimion* of *exordium*). Dit moet die gesag van die spreker bevestig, kontak maak met sy gehoor, 'n *ethos* skep wat goeie kommunikasie bevorder.
- b. Die stel van die feite (*diegesis* of *narratio*) - 'n narratiewe beskrywing van die kwessie, *stasis*, met die inneem van 'n eie standpunt (*hupothesis*).
- c. Die bewyse van die argument (*pisteis* of *argumentatio*) - met 'n beroep op argumente (*logos*) word gepoog om die leser te oorreed.
- d. Konklusie (*epilogos* of *peroratio*) - met 'n beroep op die emosie (*pathos*) word tot 'n beslissing aangespoor⁴⁰.

Dit is interessant dat die opbou van die vroeg-Christelike preke daar soos volg uitgesien het:

- * inleiding
- * kerugma of boodskap
- * Skrifbewys
- * oproep tot bekering⁴¹.

6 ONTWIKKELINGE IN HELLENISTIESE TYE

Nou kom daar 'n uitgebreide vorm van argumentasie voor wat voortspuit uit 'n vereenvoudiging en korrelasie van die juridiese en deliberatiewe argumentasie-teorieë.

6.1 Volledige argument

As eerste vorm kan die volledige argument of die uitbreiding van 'n tese onderskei word. Die basiese elemente van die argument is dan:

1. Die inleiding, beskrywing; 2. Die proposisie, stelling van die saak, wat 'n *chreia* kan wees; 3. Die rasionaal of rede in die vorm van 'n gesaghebbende uitspraak⁴². No 2 en 3 is dus die tradisionele *narratio*, die basiese elemente van 'n toespraak, soos hierbo genoem. Tog ontbreek daar nog 'n element om 'n volledige argument

te wees.

Die elemente waarmee die narratio aangevul kan word is: 4. teenstelling; 5. analogie/vergelyking; 6. voorbeeld; 7. aanhaling/ beroep op gessaghebbende outoriteit en 8. konklusie/oproep⁴³. Sien ook verder hieronder die uitgebreide *chreia*.

Die praktiese toepassing van die volledige argument moet gesien word teen die agtergrond van die *progymnasmata*, handboeke in die retoriek met die oog op die inoefening van basiese retoriese tegnieke. Hier word veral gedink aan Theon (eerste eeu) en Hermogenes (tweede eeu). Uit hulle oefeninge word dit duidelik dat 'n *chreia* (anekdote) met bepaalde elemente uitgebrei kan word ten einde 'n volledige argument te vorm. Die verrassende is dat hierdie patroon van die uitbreiding van 'n *chreia* soos in die *progymnasmata* geïllustreer, tog ook in die Nuwe Testament aangetref word. Op hierdie wyse word 'n besondere lig gewerp op die kombinasie van verhalende elemente en woorde van Jesus in die evangelies, en die wyse waarop dit retories as deel van die argument kan funksioneer. In hierdie verband is dit ook belangrik om te let op die raakpunte met die Grieks-Romeinse biografie.

6.2 Uitbreiding van die *chreia*

Die elemente waaruit die uitbreiding van die *chreia* as volledige argument bestaan, is die volgende: 1. *enkomium*/lofprysing - dit neem die plek van die standaard inleiding; 2. die *chreia* of die parafrase daarvan as die stelling van die tese wat voorgestel word; dit kom ooreen met die standaard *narratio*; 3. die *aitia*/rasionaal waarin die *chreia* beredeneer word. Die *chreia* en rasionaal vorm saam die primêre bewys van die argument.

Die volgende elemente dien basies as uitbreiding van die argument: 4. *teenstelling* wat as toets dien vir die geldigheid van die argument; 5. 'n *analogie* uit die wêreld van gemeenskaplike ervaring, wat 'n basiese retoriese tegniek is om die argument te ondersteun; 6. 'n *voorbeeld* wat na iets spesifiek soos 'n moment uit die geskiedenis of 'n bekende persoon verwys; 7. *gesaghebbende uitsprake* soos *sitate* of besluite uit die verlede met as doel om die waarheid van die tese te bevestig; 8. 'n *oproep* of aansporing.

Die waarde van hierdie patroon, wat ook in die *Ad Herrenium* aangetref word, is dat die lyste *topoi* en tegnieke tot 'n hanteerbare lys van basiese elemente wat nodig is vir 'n volledige argument, gereduseer word.

7 TRADISIONELE EN "NUWE" RETORIEK

In antieke tye gaan dit in die retoriek om die kuns van antieke redevoering, wat as

die hoogste vorm van opvoeding beskou is. Die klem val hier vernaamlik op die element van skepping, "upon instructing those wishing to initiate communication with other men"⁴⁴.

7.1 Moderne retoriek fokus op die hoorder of leser

Anders as in die sogenaamde "rhetoric restrained" gaan dit hier nie net bloot om styl en tegniek nie, en word die teks ook nie (soos in sommige ander metodes) as 'n "map of the author's mind" gesien nie, maar val die klem op die intensie van die teks waar die formulering van oogmerke beslis ook beïnvloed word deur die gehoor en hulle oortuigings. Die "nuwe" Retoriek het dus meer te doen met die *interpretasie* of *analise* van 'n teks as met die *genesis/skepping* daarvan.

Tot in die dertigerjare is die tradisionele negatiewe opvattinge oor retoriek algemeen gangbaar; dan kom daar egter in die VSA nuwe belangstelling in die retoriek met die oog op kommunikasie, redevoering en die skryfkuns. Terwyl die restorasie van die tradisionele retoriek aanvanklik net konsentreer op die feit en aard van kommunikasie, verskuif die aksent in die moderne retoriek na die proses van interpretasie en die gehoor/leser⁴⁵. 'n Basiese uitgangspunt van die retoriek is dat alle uitinge 'n bepaalde gehoor op 'n bepaalde tydstip en plek probeer beïnvloed, selfs al sou die gehoor net die spreker of skrywer self wees.

Die volgende definisie is van belang:

*The new rhetoric is defined as a theory of argumentation that has as its object the study of discursive techniques and that aims to provoke or to increase the adherence of men's minds to the theses that are presented for their assent. It also examines the conditions that allow argumentation to begin and to be developed, as well as the effects produced by this development*⁴⁶.

7.2 Die effek van argumentasie op die gehoor

Die "nuwe" retoriek onderstreep dat 'n spreker/skrywer deur sy kommunikasie mense wil oorreed; hy wil gehegtheid aan 'n standpunt bewerk of versterk. Verder word die gehoor as die konstruksie van die spreker gesien⁴⁷. Die aandag vir die gehoor impliseer dat ook die psigologie en sosiologie ter sprake kom in die lig van die sosiale funksies wat deur die gehoor uitgeoefen is. Wat van belang is, is die praktiese effek van argumentasie op die gehoor, daarom dat soveel klem op die beskrywing van die epideiktiese retoriek gelê word.

7.3 Persoonlike verhouding met die gehoor

Terwyl 'n demonstrasie onpersoonlik kan wees, het 'n argument steeds die gehoor

op die oog aangesien die spreker hulle wil oortuig. Hieruit vloei voort dat die argument dus gebou moet wees op 'n vertrekpunt wat reeds deur die gehoor aanvaar word. Vir die interpretasie van tekste is hierdie insig vanselfsprekend belangrik. 'n Teks kan tot 'n groot verskeidenheid van gehore gerig wees. Indien die spreker dieselfde persoon as telkens 'n ander tipe gehoor visualiseer, sal hy sy argument dienooreenkomstig moet aanpas⁴⁸. Die merkwaardige is dus dat die gehoor in 'n sekere sin die kwaliteit van die spreker bepaal.

Daar moet dus rekening gehou word met die feit van 'n verskeidenheid van gehore. Basies moet onderskei word tussen die empiriese (werklike lesers te enige tyd) en fiktiewe/geïmpliseerde lesers (waaronder ook die universele gehoor val). Hierdie onderskeiding lê ten grondslag aan 'n verdere onderskeiding tussen die poging van retoriek om die empiriese leser te oorreed, en die universele/implisiete leser te oortuig. Die universele gehoor word die norm vir objektiewe argumentasie, aangesien dit in hierdie geval oortuigend, selfverklarend en tydloos-geldig moet wees⁴⁹. Die universele gehoor kan nie eksperimenteel bewys word nie. "Each individual, each culture, has thus its own conception of the universal audience"; "a universality and unanimity imagined by the speaker"⁵⁰. Tog beklemtoon Perelman dat die verskil tussen oorreed en oortuig onduidelik is en so moet bly, net soos die onderskeid tussen verskillende gehore 'n onsekere saak is. Daar moet egter daarmee rekening gehou word dat die een argument een gehoor sou kon oortuig, maar 'n ander gehoor nie.

7.4 Vertrekpunt/premisie van argumentasie (basis van ooreenkoms)

'n Volgende saak van wesenlike belang wat beklemtoon word, is die rol van die uitgangspunte en verwagtinge van die gehoor waarby die spreker aansluiting vind met die oog op die effek van sy argument. Kennis hiervan is ook van die grootste belang met die oog op die konstruksie van die retoriese situasie.

7.5 Identifikasie

In Burke se uiteensetting van die nuwe retoriek word dit duidelik dat dit nou nie meer bloot om oorreding gaan nie.

The key term for the old rhetoric was "persuasion" and its stress was upon deliberate design. The key term for the new rhetoric would be identification, which can include a partially unconscious factor in appeal⁵¹.

Oorreding vind volgens Burke plaas alleen wanneer die spreker sy taal kan gebruik om met die gehoor te identifiseer. Identifikasie op sy beurt is weer nodig in die lig

van die verskille wat daar tussen mense bestaan. Identifikasie vind plaas wanneer kommunikasie suksesvol is. Die merkwaardige is dat direkte rede dikwels juis swak of selfs onsuksesvolle kommunikasie is - "persuasive speeches designed to directly confront and convert an audience are, by and large, doomed to failure"⁵². Suksesvolle kommunikasie by wyse van identifikasie behels dikwels juis sowel simboliese handeling as die onbewuste.

8 RETORIEK AS 'N VERANTWOORDE WYSE VAN LEES EN VERSTAAN VAN TEKS

8.1 Sosiale plasing van teks

Opvallend genoeg is dit juis hierdie retoriese benadering wat meewerk tot die nodige korreksie op die eensydige teksimmanente literêre benadering waarin 'n teks bestudeer word sonder die nodige aandag aan die historiese en sosiologiese plasing daarvan. Juis 'n retoriese benadering dwing die navorser om rekening te hou met die sosiale konteks en funksie van tekste. Dit gaan in retoriek immers om kommunikasie as interaksie. 'n Aspek wat hier ook vermelding verdien is die korrelasie tussen oortuigingskrag en identifikasie.

8.2 Twee vlakke van retoriek

Eensyds is daar sprake van die retoriek in 'n diskoers. Dit is die strategieë waarmee 'n karakter in die verhaal met die gehoor in die verhaal kommunikeer⁵³. Andersyds moet aandag gegee word aan die retoriek van die diskoers. Dit is die strategieë waarmee die skrywer met sy tydgenote, of met die moderne lesers kommunikeer. Die retoriek van die diskoers dui volgens Wuellner op die tekstualiteit van die teks, dit wat eintlik die referensialiteit van die teks ondermyn hoewel nie volledig daarmee wegdoen nie⁵⁴. Selfs wanneer daar sprake is van 'n herlewing van die retoriek, val dus baie van wat op die gebied van die retoriek gedoen word, dikwels nog steeds op die eerste vlak van die retoriek in die teks. Daar moet egter verder deurgestoot word na die retoriese funksie en uitwerking van die teks ook op sy huidige lesers - die taalhandelingseffek en die pragmatiese werking van die teks op die huidige lesers.

Daar moet dus gewaak word teen 'n statiese siening van die lees van die teks. Daar moet rekening gehou word met die temporele en opeenvolgende aard van die leesproses, maar veral ook met die sosiale dimensie en kommunikatiewe konvensies wat die reaksie van die lesers bepaal. Die oorspronklike skrywer en sy gemeenskap moet as een vertolkende gemeenskap beskou word, maar daar is ook 'n kontemporêre interpretatiewe gemeenskap waarbinne die lees van die teks

plaasvind. Dit beteken dat enersyds rekening gehou word met die heersende paradigma van Bybelnavorsing, maar dat andersyds ook erkenning verleen word aan die feit dat die kerk deel is van die wyer interpretatiewe gemeenskap waarbinne die Nuwe-Testamentiese teks gelees word.

This normative aspect of the Bible's function in the ongoing life of the church places restraints on the plurality of acceptable interpretations of biblical narrative. In contrast to the radical indeterminacy of some structuralists and deconstructionists who use the notion of an interpretive community to postulate a seemingly infinite number of possible interpretations and meanings of a text, the biblical literary critic stands in the tradition of the church which has recognized the authority of the Bible and accepted its normative claims⁵⁵.

Ook in 'n retoriese benadering van die Nuwe Testament word daar dus uitgegaan van 'n omvattende hermeneutiese benadering waarin met alle faktore en funksies van die kommunikasiemodel, en met beide die mimetiese as van representasie en die retoriese as van kommunikasie rekening gehou word. Dit beteken dat daar nie bloot teksimmanent te werk gegaan kan word nie, maar dat volledig rekening gehou moet word met die wêreld agter en voor die teks, die verstaanspiraal en ons eie konteks van interpretasie en verstaanshorison⁵⁶.

Hoewel Wire daarop wys dat die gedagte van Skrifgesag en oorreding by wyse van argumentasie mekaar sou kon uitsluit, gee sy tog toe dat Skrifgesag en retoriek wel op 'n bepaalde wyse met mekaar te rym is: "It assumes that none of us is God and yet that the authority to hear God and to speak for God can come to us in the human task of effective persuasion"⁵⁷. Warner verklaar dan ook: "Rhetorical criticism can thus incorporate and 'place' the hermeneutics both of suspicion and of faith, significantly contributing to discussions concerning which is appropriate where and in what respects"⁵⁸. 'n Beskouing van die Bybelse verhale bring Patrick en Scult⁵⁹ daartoe om te verklaar dat die aanvaarding van die narratiewe aard van Bybelse verhale geensins impliseer dat dit as fiksie beskou kan word nie. Wat wel van belang is, is die feit dat die wyse waarop die verhaal vertel word, alles te make het met die hede van die hoorders/lesers wat hulleself in die verhaal moet kan herken.

To put it somewhat differently, the objective of the narrative is not primarily an accurate reporting of events, but rather the sort of narrative shaping of those events which will lead the audience to believe it is their story, and so to constitute their community based on it. Rather than the truth lying in the correspondence between the story and the events it describes, this is a 'rhetorical truth', embodied in the effect of the discourse upon the audience. It is true through how it affects action in the world - its praxis, one might say.

So 'n retoriese benadering hou myns insiens rekening met meeste van die faktore wat ter sake is by 'n verantwoorde lees en vertolking van die geskrifte van die Nuwe Testament. Uitgaande van die kommunikasie-model, hou dit rekening enersyds met die teks as 'n totaliteit van tekens waarop alle ter saaklike aspekte van die literatuurwetenskap in berekening gebring moet word. Daar moet egter ook volledig met alle dimensies van die sintaksis, semantiek, en pragmatiek rekening gehou word. Dit beteken dat die teks nie in isolasie beskou kan word nie, maar dat volledig met die retoriese oogmerke daarvan en die werklike effek daarvan op die (eerste en latere) lesers rekening gehou moet word. Deel van hierdie omvattende benadering, is om volledig erns daarmee te maak dat hierdie teks 'n leser veronderstel wat bereid is om in hierdie geskrifte nie alleen die stem van mense te verneem nie, maar inderdaad ook die stem van die lewende God self. Hierdie openbaring van God is wesenlik ook oordedend van aard. Dit neem egter nie weg nie dat die huidige leser van die Bybel so dikwels die Bybel gebruik met die oog op 'n spesifieke argument. Daarom kan die lees en vertolking van die Skrif deur teoloë tereg as 'n retoriese aktiwiteit bestempel word. "They are faced with a particular audience, and they attempt to persuade that audience of the significance of a text for the argument at hand"⁶⁰. Aandag vir die retoriese geskiedenis van die vertolking en proklamasie van bepaalde tekste kan verder van waarde wees om teoloë die oordedende aard van hulle eie werk te laat raaksien. Die implikasie van hierdie insig word kennelik nog nie naastenby voldoende aanvaar en verreken nie. Terwyl die oordedende aktiwiteit van God in sy Woord van die proklamasie van die leser en vertolker van die Woord onderskei moet word, moet ook gelet word op die rol van die konteks van die teoloog en sy gehoor op die vorm van die argument waarin hy sy vertolking giet. Hierdie insigte gee daartoe aanleiding dat Christelike teologie as sodanig as 'n retoriese aktiwiteit omskryf kan word⁶¹.

NOTAS:

- 1 Die finansiële ondersteuning van die SWO van die RGN vir hierdie navorsing word hiermee erken. Die menings wat in hierdie publikasie gehuldig word, asook die bevindinge van die ondersoek, is dié van die outeur en mag nie noodwendig as dié van die SWO of die RGN aangesien word nie.
- 2 Vergelyk die artikels in deel 3 van D J A Clines, S E Fowl & S E Porter (eds), *The Bible in three dimensions: Essays in celebration of forty years of Biblical Studies in the University of Sheffield*, Sheffield 1990.
- 3 E V McKnight, *The Bible and the reader: An introduction to literary criticism*, Philadelphia 1985; M A Tolbert, *Sowing the Gospel: Mark's world in literary-historical perspective*, Minneapolis 1989; A N Wilder, *The Bible and the literary critic*, Minneapolis 1991.

- 4 J Botha, "On the 'reinvention' of rhetoric", in: J C Coetzee (red), *Koninkryk, Gees en Woord: Huldigingsbundel aangebied aan prof Lambertus Floor*, Pretoria 1988, 1-18; M Warner (ed), *The Bible as rhetoric: Studies in Biblical persuasion and credibility*, London 1990; D A Patrick & A Scult (eds), *Rhetoric and Biblical interpretation*, Sheffield 1990.
- 5 V S Poythress, *Science and hermeneutics*, Grand Rapids 1988, 80.
- 6 B Holmberg, *Sociology and the New Testament: An appraisal*, Minneapolis 1990, 156; P van Staden, *Compassion - the essence of life: A social-scientific study of the religious symbolic universe reflected in the ideology/theology of Luke* (HTS Supplementum 4), Pretoria 1991.
- 7 Vergelyk W Wuellner, "Where is rhetorical criticism taking us?" *CBQ* 49 (1987), 448-463; *Idem*, "Hermeneutics and rhetorics: From 'Truth and Method' to 'Truth and Power'", *Scriptura* 3 (1989), 1-54.
- 8 Vergelyk J Neusner en andere, *The social world of formative Christianity and Judaism: Essays in tribute to Howard Clark Kee*, Philadelphia 1988; V K Robbins, *Jesus the teacher: A socio-rhetorical interpretation of Mark*, Philadelphia 1984; J A Overman, *Matthew's Gospel and formative Judaism: The social world of the Matthean community*, Minneapolis 1990.
- 9 W S Vorster, "Towards a post-critical paradigm: Progress in New Testament scholarship?", in J Mouton, A G van Aarde, W S Vorster (red), *Paradigms and progress in theology* (HSRC Studies in research methodology), Pretoria 1988, 31-48; vergelyk B C Lategan, "Why so few converts to new paradigms in theology", *a w*, 65-78.
- 10 Vergelyk onder andere W S Vorster, "Die evangelie volgens Markus: Inleiding en teologie", in: A B du Toit (red), *Handleiding by die Nuwe Testament IV: Die Sinoptiese Evangelies en Handeling: Inleiding en Teologie*, Pretoria 1980, 109-155; H J B Combrink, "The structure of the Gospel of Matthew as narrative", *Tyndale Bulletin* 34 (1983), 61-90.
- 11 Vergelyk die bydraes in *Neotestamentica* 22 (1988).
- 12 Vergelyk ook die reeks bydraes in D F Watson (red), *Persuasive artistry: Studies in New Testament rhetoric in honor of George A. Kennedy*, Sheffield 1991; H J van Zijl, *Die bergrede as littérature engagée* (D Th-proefskrif), Universiteit van Stellenbosch 1991; J Botha, *Reading Romans 13: Aspects of the ethics of interpretation in a controversial text* (D Th-proefskrif), Universiteit van Stellenbosch 1991.
- 13 B C Lategan & W S Vorster, *Text and reality: Aspects of reference in Biblical texts*, Philadelphia 1985, 15.
- 14 Ch Perelman & L Olbrechts-Tyteca, *The new rhetoric: A treatise on argument* (tr by J Wilkinson & P Weaver), Notre Dame 1971.
- 15 Wuellner, *Scriptura* 3 (1989), 38.

- 16 Wuellner, *Scriptura* 3 (1989), 37.
- 17 Vergelyk A B Spencer, "Literary criticism", in D A Black & D S Dockery (eds), *New Testament criticism and interpretation*, Grand Rapids 1991, 233 vv.
- 18 J Muilenburg, "Form criticism and beyond", *JBL* 88 (1969), 1-18.
- 19 A N Wilder, *The language of the Gospel: Early Christian rhetoric*, New York 1964.
- 20 Perelman & Olbrechts-Tyteca, *a w*; K Burke, *A grammar of motives and a rhetoric of motives*, Cleveland 1962; W C Booth, *The rhetoric of fiction*, Chicago 1961.
- 21 H-D Betz, "The literary composition and function of Paul's letter to the Galatians", *NTS* 21 (1975), 353-379.
- 22 H-D Betz, *Galatians: A commentary of Paul's letter to the churches in Galatia* (Hermeneia Commentary), Philadelphia 1979.
- 23 "Paul's rhetoric of argumentation in Romans: An alternative to the Donfried-Karris debate over Romans", *CBQ* 38 (1976), 330-351.
- 24 G A Kennedy, *Classical rhetoric and its Christian and secular tradition from ancient to modern times*, Chapel Hill 1980; "An introduction to the rhetoric of the Gospels", *Rhetorica* 1/2 (1983), 17-31; *New Testament interpretation through rhetorical criticism*, Chapel Hill 1984.
- 25 Vergelyk Watson (red), *a w*.
- 26 B L Mack, *Rhetoric and the New Testament*, Fortress 1990.
- 27 J L Kinneavey, *Greek rhetorical origins of Christian faith*, New York 1987.
- 28 Kennedy, *a w*, 1983, 19.
- 29 Kennedy, *a w*, 1984, 158.
- 30 K Burke, *A rhetoric of motives*, Berkeley 1969.
- 31 A D Leeman en A C Braet, *Klassieke retorica: haar inhoud, functie en betekenis*, Groningen 1987, 146.
- 32 L Thurén, *The rhetorical strategy of 1 Peter: With special regard to ambiguous expressions*, Åbo 1990, 45.
- 33 Leeman & Braet, *a w*, 47.
- 34 Leeman & Braet, *a w*, 47.
- 35 Botha, *a w*, 5-8.

- 36 Botha, *a w*, 2.
- 37 L R Donelson, *Pseudepigraphy and ethical argument in the pastoral epistles*. (Hermeneutische Untersuchungen zur Theologie 22), Tübingen 1986, 74.
- 38 Donelson, *a w*, 74.
- 39 B L Mack, *Rhetoric and the New Testament*, Fortress 1990, 41.
- 40 Vergelyk H Lausberg, *Handbuch der literarischen Rhetorik: Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft, 1-2*, München 1960, 263-442.
- 41 B L Mack and V K Robbins, *Patterns of persuasion in the Gospels* (Foundation and Facets: Literary Facets), Sonoma 1989, 3.
- 42 Vergelyk B L Mack and V K Robbins, *a w*, 1989, 27.
- 43 B L Mack and V K Robbins, *a w*, 1989, 27, 54.
- 44 T O Sloane, "Rhetoric: rhetoric in literature", in: *The New Encyclopedia Britannica*, 15 (1984), 798.
- 45 Sloane, "Rhetoric", 1984, 802.
- 46 Ch Perelman, "Rhetoric", in: *The New Encyclopaedia Britannica* 15 (1984), 803.
- 47 Perelman & Olbrechts-Tyteca, *a w*, 4.
- 48 Perelman & Olbrechts-Tyteca, *a w*, 22.
- 49 Perelman & Olbrechts-Tyteca, *a w*, 32.
- 50 Perelman & Olbrechts-Tyteca, *a w*, 33, 31.
- 51 K Burke, "Rhetoric - old and new", *Journal of General Education* 5 (1951), 203.
- 52 S L Tubbs, "Explicit versus implicit conclusions and audience commitment", *Speech Monographs* 35 (1968), 14.
- 53 Sloane, "Rhetoric", 1984, 800.
- 54 W Wuellner, "The rhetorical structure of Luke 12 in its wider context", *Neotestamentica* 22/1988, 283-284.
- 55 D B Howell, *Matthew's inclusive story: A study in the narrative rhetoric of the First Gospel*, Sheffield 1990, 46 vv.
- 56 Vergelyk D Smit, *Hoe verstaan ons wat ons lees? 'n Dink- en werkboek oor die hermeneutiek...vir predikers en studente*, Kaapstad 1987.
- 57 A C Wire, *The Corinthian women prophets: A reconstruction through Paul's*

rhetoric, Minneapolis 1990, 11.

- 58 M Warner (red), *The Bible as rhetoric: Studies in Biblical persuasion and credibility*, London 1990, 25.
- 59 D Patrick, & A Scult, *Rhetoric and Biblical interpretation*, Sheffield 1990, 51.
- 60 D S Cunningham, *Faithful persuasion: In aid of a rhetoric of Christian theology*, Notre Dame 1991, 225.
- 61 Cunningham, *a w.*